

Drottning Christinas övergång till katolicismen.

Den 31 oktober 1655 höll drottning Christina sitt intåg i Innsbruck. Drottningen kom från de spanska Nederländerna. Hon var på väg till Rom.

Från Augsburg hade Christina underrättat ärkehertig Ferdinand Karl i Tyrolen, att hennes färd kom att ställas genom hans land¹. Men redan dessförinnan hade ärkehertigen fått kunskap om hennes ankomst och börjat vidtaga förberedelser för hennes genomresa och mottagande. Förberedelser voro av nöden. Christina var omgiven av en svit om icke mindre än 255 personer med 247 hästar. Vägarna i landet blevo reparerade, olika slags förnödenheter anskaffades, inkvartering ombesörjdes, silver för taffeln lånades från de närliggande hoven i Trient, Brixen och Salzburg. Ärkehertigen var en utfattig man. Men han skydde ingen kostnad för att bereda den svenska drottningen ett storslaget mottagande. Det gällde, för att begagna Ferdinand Karls egna ord, »hans höga ärkehertigligena reputation».

Christina stannade en vecka i Innsbruck. Den fylldes av militära upptåg, banketter, teaterföreställningar, konserter, den ena pompösare än den andra. Men allt var endast det yttre skalet för en annan och större händelse. Den praktlystne ärkehertigen hade uppgjort festprogrammet utan att ha en aning om denna. Först tvenne dagar före Christinas ankomst hade han mottagit den första underrättelsen. Den bragtes honom av Vatikanens bibliotekarie Lucas Holstenius, som oförmodat anlät till Innsbruck. Det var då för sent,

¹ Christina till ärkehertig Ferdinand Karl. Augsburg ²⁰/₁₀ 1655. Galeazzo Gualdo, *Historia di Christina* 75. Rom 1656.

för att det redan fastställda festprogrammet skulle kunna ändras. Ärkehertigen kunde endast framföra sitt beklagande, att han icke tidigare ägt kunskap om vad som skulle ske. Festligheterna för Christina skulle annars ha fått icke profan, utan kyrklig karaktär¹.

Lucas Holstenius, också han en lutersk konvertit, kom från Rom. Han hade i påven Alexander VII:s uppdrag lämnat den heliga staden, så snart underrättelsen om Christinas avresa från de spanska Nederländerna nått dit. Påvens uppdrag var, att Lucas Holstenius i Innsbruck skulle emotaga Christinas offentliga bekännelse av den katolska tron².

Den 3 november 1655 gick Christina för högaltaret i Innsbrucks slottskyrka. Främst i hennes följe stodo representanter för Europas katolska stormakter: tvenne habsburgare, kejsar Ferdinand II:s brorsöner, ärkehertigen av Tyrolen och hans broder Sigmund samt den spanske konungens ambassadör, Don Antonio Pimentel. Christina avlade offentligt den katolska trosbekännelsen. Pukor och trumpeter uppstämde psalmen »Jubilate Deo omnis terra»: hela jorden prise Gud. En predikan följde. Texten var psalmistens ord: »Hör dotter och giv akt och vänd ditt öra till: förgät ditt folk och din faders hus, och Konungen have sin lust till din skönhet, ty Han är din herre och du skall böja dig inför Honom».

Händelsen i Innsbrucks slottskyrka gjorde ett mäktigt intryck.

Den protestantiska världen mottog underrättelsen om Christinas avfall med ett anskri av harm och bestörtning. Om ett stod man enig: Christina, Gustaf Adolfs dotter, en kvinna på höjden av sin tids upplysning och bildning, kunde icke av religiös övertygelse ha övergivit luterdomen och omfattat den påvliga Antikrists läror. Man sökte yttre och tillfälliga motiv. Man fann, att Christinas handling var en först

¹ Galeazzo Gualdo, *Historia di Christina* 86; Arnold Busson, *Christine von Schweden in Tirol*. Innsbruck 1884.

² Alexander VII till Lucas Holstenius. Rom ^{10/10} 1655. Galeazzo Gualdo, *Historia di Christina* 98.

efter tronavsägelsen plötsligt påkommen nyck av en religiöst indifferent kvinna, en nyck främst dikterad av hennes längtan att bosätta sig i Rom.

I den katolska världen åter hälsades Christinas övergång till katolicismen med jubel. Man såg i denna en händelse utan like, efter alla nederlag och förödmjukelser en den katolska kyrkans seger och triumf. Tryckpressarna förkunnade från Rom, att Christinas övergång till katolicismen var en handling av djup religiös övertygelse och av långa förberedelser. Christina hade varit katolik redan som Sveriges drottning. Hon hade offrat Sveriges krona för sin katolska tro.

Redan i Christinas samtid stod sålunda uppfattning mot uppfattning. I nyare vetenskapliga framställningar ha de gamla uppfattningarna jämkats, den gamla protestantiska helt övergivits. Men ännu skifta framställningarna skarpt¹. Och vänder man sig från de vetenskapliga framställningarna till den uppfattning, som hör hemma i allmän svensk föreställning, möter fortfarande tämligen oinskränkt den av vetenskapen övergivna, gamla protestantiska uppfattningen.

Växlingarna i uppfattningen av Christinas övergång till katolicismen ha ofta sin grund i människornas olika personliga läggning och olika religiösa övertygelse. Frågan om Christinas övergång till katolicismen kan ännu i vår tid sätta passionerna i rörelse. Men växlingarna ha också sin grund i arten av det källmaterial, med vilket historieskrivningen här arbetar. Källorna flyta rikt. De svenska källorna äro emellertid så gott som inga. Allt vad vi veta härrör utom från Christina själv från utländska källor. Och dessa källor äro alla färgade. Christinas egna yttranden stamma från en

¹ De grundläggande arbetena äro: Leopold v. Ranke, *Digression über Königin Christine von Schweden* i *Die römischen Päpste III*, 52; Grauert, W. H., *Christina, Königinn von Schweden I—II*, 1837—42; Martin Weibull, *Om Mémoires de Chanut* i *svensk Historisk tidskrift* 1887—88; nytt, hittills ännu outnyttjat material meddelar Boero, *Conversioni alla fede cattolica di Cristina, regina di Svezia, di Carlo II, re d'Inghilterra, e di Federico Augusto, duca ed elletore di Sassonia*. Modena 1874.

tid, då hon själv sedan länge var katolik. Alla övriga skrifter äro mer eller mindre tendensskrifter. En del av dem äro pamfletter, ofta av lägsta art, andra äro mer eller mindre äreminnen över Christina, i försiktigare form stundom även över de katolska präster och jesuiter, som tillskrevos äran av Christinas omvändelse.

Ett är visst: källmaterialet för frågan om Christinas övergång till katolicismen är av vanskelig art. Endast med svårighet kan forskningen från detta tränga fram till förhållandena sådana som de verkliga voro.

I.

Drottning Christinas religiösa utveckling är i första rummet att se mot bakgrunden av de kyrkliga och religiösa förhållanden, i vilka hon uppväxt och vilka städse omgävo henne i Sverige.

Vid slutet av 1500-talet hade den katolska reaktionen besegrats i Sverige. Sigismund hade fördrivits; Karl IX hade vunnit Sveriges krona. Men Karl IX hade vunnit Sveriges krona i blodig kamp mot Sveriges legitime konung, en konung även över ett av det katolska Europas mäktigaste riken. Karl IX var i Europas ögon en rebell, en usurpator. Han själv, Gustaf Adolf och Sveriges folk kände länge hotet från Sveriges legitima konungaätt, avfällingarna, de katolska Vasarna i Polen. Faran gjorde Sverige i Karl IX:s och Gustaf Adolfs dagar till en luterdomens huvudborg i Europa. Man befäste sig på en gång mot den politiske och religiöse fienden, mot polacken och papisten. De andliga vapnen hämtades från den tyska ortodoxiens rustkammare. Med benhård teologisk skolastik avgränsades den rätta evangeliska tron mot papistiska och kätterska villfarelser. Luthers lära, en gång frihetens, stelnade i tränga dogmer. Den hamnade liksom så många andra frihetsläror i ofördragsamhetens tvångströja.

Förhållandena återspeglas i 1617 års religionsstadga. Under trycket av faran från Polen kodifierades i denna den

luterska ofördragsamheten i Sverige. Landsflykt och egendomsförlust drabbade den fader, förmyndare eller förvant, som sände sin son eller släkting till »studium» på någon ort i Polen eller rådde honom att begiva sig i något jesuitiskt eller annat papistiskt kollegium. Biltoghet över Sveriges rike och egendomsförlust var straffet för den som på eget bevåg begåve sig till en dylik läroanstalt. Samma straff drabbade den, som övergick till den papistiska läran. Och icke nog härmed. Stadgan sökte även sätta en bom för all katolsk propaganda och helt och hållet rensa riket från katolska trosbekännare. Det stadgades, att den som hemligen sökte bedraga och förföra ungdomen med falsk jesuitisk och papistisk lära skulle straffas som en upprors- och tvedräktsstiftare. Och vid risk att straffas som förrädare utvisades alla katoliker ur riket¹. Religionsstadgans bestämmelser voro drakoniska. Och de voro icke tomma ord. De tillämpades med stränghet.

Sverige blev under decennierna omkring 1600 i religiöst avseende en man; alla svenskar hade en Herre och en Gud. I tidens politiska och religiösa strider gav detta styrka. Sverige förmådde hävda sin självständighet mot de katolska Vasarna och Polen. Det räddade vid Breitenfeld och Lützen protestantismen i Europa. Men enigheten och styrkan var vunnit på det religiösa livets bekostnad. Renlärighet och blind lydnad för kyrkans yttre ordningar hade blivit de allt dominerande religiösa kraven; reformationstidens levande religiositet krympte ihop till död tro på teologernas lärosatser. Den själaspis, som den svenska luterdomen nu bjöd svenska folket, var mager. Det var en kärv förkunnelse av den fastställda läran, eller när man nådde högst, en bister tuktan i gammaltestamentlig anda, ett ändlöst och långgrandigt predikande, en oavbruten teologisk träta, ett hat utan gräns mot annorledes tänkande. Luthers lära var bliven ett förtorkat skelett.

Christinas ungdom föll i denna den triumferande orto-

¹ Stiernman, Alla riksdagars och mötens beslut I, 708.

doxiens tid. När rikets ständer fattade beslut om den unga flickans uppfostran, skedde det i denna ortodoxis anda. Vasakonungarna hade — när de haft en religiös övertygelse — alltid gått sina egna vägar och andra vägar än den ortodoxa svenska kyrkan. Johan III hade varit kryptopapist. Sigismund och hela hans släktlinje blevo öppet katolska. Karl IX hade i mångas ögon varit kalvinist och växlat bittra stridsskrifter med den svenska ortodoxiens män. Gustaf Adolf själv skilde sig ut från sitt prästerskap. Han stod på bredare protestantisk grund än detta. Ej underligt, att rikets ständer funno angeläget, att Christinas religiösa uppfostran leddes i den rätta religionens banor. Men ständerna hade också skarp blick för att det icke var nog att inplanta det goda. Det onda måste också förtagas. De funno i ett beslut av 1635 högnödigt, att drottningen icke tillstades läsa några onyttiga än mindre skadliga böcker och skrifter eller höra och fatta några onda meningar och domar i andliga eller världsliga saker; allt för att hon icke måtte i Guds ord besmittas med påviska eller kalvinska villfarelser¹.

Ständernas läseförbud målar den dåtida svenska ortodoxien. Men hur höga man än byggde skyddande murar, murarna skulle icke skydda.

Den ortodoxa riktningen inom 1600-talets svenska kyrka hade ute i Europa sin motsvarighet. Men den hade där som sin motsats framkallat en annan, en synkretistisk. Dennas livsprincip var icke avgränsning mot annorledes troende, utan utvidgning av gränserna. Den tog sikte på det för de kristna trossamfundet gemensamma och satte som sitt mål förening eller åtminstone förlikning mellan den luterska och kalvinska och om möjligt även den romersk-katolska kyrkan. Grundvalen för denna förening trodde man sig ha funnit i den äldsta kristna kyrkans lära och bekännelse. Det var den gamla drömmen återvänd; densamma som drömts före de stora religionsstridernas utbrott under 1500-talet. Dess främste bärare voro nu den tyske teologen Georg Calixtus och skotten

¹ Stiernman, Alla riksdagars och mötens beslut II, 928.

Johannes Duræus. Samtidigt restes även från andra håll ute i Europa krav på religiös fördragsamhet och undanskjutande av teologernas fanatiska strid om lärosystemen och dessas alla detaljer. Man höll fast vid den egna kyrkans läror, men var fiende till allt kristligt präusseri. Som kyrkans uppgift ställdes uppammandet av en levande religiös fromhet, en etisk kristen åskådning.

I den svenska kyrkan fanns i Gustaf Adolfs och Christinas tid ingen jordmån för synkretism eller åskådningar av pietistisk art. Tidens friare och mera toleranta strävanden hade knappast mera än en enda representant. Mannen var Johannes Matthiæ.

Efter långa utländska studieresor, som fört honom till Tyskland, Holland, England och Frankrike, hade Johannes Matthiæ under 1620-talets senare år skapat sig ett namn såsom en lärd, tolerant teolog, en framstående, frisinna pedagog¹. Under Gustaf Adolfs strävan att bryta biskoparnas maktställning genom ökat lekmannainflytande på kyrkans styrelse var Johannes Matthiæ en av de få präster, som ställde sig på konungens sida. Gustaf Adolf fick sin uppmärksamhet fäst på honom; 1629 gjorde han honom till sin hofpredikant och kallade honom att följa sig i det tyska kriget.

Johannes Matthiæ vann snart i än högre grad konungens förtroende. Gustaf Adolf var mot slutet av sin bana icke någon vän av teologiskt gräl och trångsint bekännelsehat. När han kort före sin död valde en lärare för sin dotter, valde han denne icke bland den ortodoxa kyrkans män. Gustaf Adolf satte Johannes Matthiæ till Christinas lärare.

II.

Drottning Christina var född den 8 december 1626. I hennes ådror flöt blod från två av Europas av naturen rikast utrustade ätter. Hon var ett barn av Vasa och Hohenzollern, de germanska folkens kanske skarpast utpräglade härskar-

¹ Holmquist, Hj., Johannes Matthiæ Gothus och hans plats i Sveriges kyrkliga utveckling. Uppsala 1903.

ätter, var för sig utmärkta genom lysande gåvor och karaktärernas oböjliga, ofta egensinniga självständighet. Christinas begåvning sprang tidigt i dagen. »Vår unga drottning», skrev riksdrotsen Gabriel Gustafsson Oxenstierna till sin broder rikskansleren, »har ett extraordinarie ståtligt ingenium». Christina var, när detta skrevs, sju år. Två år senare faller riksdrotsen orden: »Vår unga drottning tager träffeligt till i iudicio och förstånd; apprehenderar moderns fauter och esomoftast hos sina förtrogna dem beklagar; har en ädel natur och plane regius spiritus. Kommer en rätt edukation därtill, är inte till att tvivla att, så vitt sexus feminus det tillåter, lärar hon släkta på sin fader»¹.

När Johannes Matthiæ tillträdde sitt ämbete som Christinas lärare, var hennes uppfostran i främsta rummet anförtrodd hennes moder, änkedrottning Maria Eleonora. Men för förmyndarregeringen var Christinas uppfostran en statsangelägenhet. Man fann snart, att Maria Eleonora var ett hinder för den unga drottningens rätta uppfostran. Hon skildes redan 1636 från sin dotter och avlägsnades till sitt livgeding. Modern fick icke befatta sig med sin dotters uppfostran. Denna anförtroddes i stället åt Gustaf Adolfs syster, pfalzgrevinnan Katarina. Redan två år senare avled emellertid pfalzgrevinnan. Nya hovmästarinnor tillsattes. Men ingen av dessa fick något inflytande på Christina. Inflytandet kom från Johannes Matthiæ.

Johannes Matthiæ förstod i sällsynt grad att vinna sin kungliga lärjunges kärlek. Christina mötte många människor under sitt liv. Hon såg kallt på människor. Ytterligt få har hon skänkt sitt erkännande. Men Johannes Matthiæ är en av dessa. Ännu på gamla dagar, när Christina satt i Rom och skrev sina memoarer, erinrade hon sig med tillgivenhet sin lärare. »Min lärare Mathias, och han ensam, var min förtrogne; jag anförtrodde honom alla mina små hemligheter och sorger», skrev hon. Johannes Matthiæ kom mera än

¹ Gabriel Oxenstierna till Axel Oxenstierna. Stockholm 27/12 1633, 1/1 1636. Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling II: 3, 315, 398.

någon annan att tråda i faders och moders ställe för den unga drottningen. »Jag betraktade honom och jag älskade honom som en min andre fader», säger Christina¹.

Gustaf Adolf hade befallt, att hans dotter skulle få en manlig uppfostran och lära allt vad en ung furste behövde veta för att regera ett land. Christinas förmyndare gjorde allt för att förverkliga detta program. Christinas, den siste Vasaättlingens, egenskap av kvinna stod för dem som en nationell olycka. En rent manlig uppfostran blev därför den enda rätta; endast därigenom kunde den uppfattning av kvinnans underlägsenhet, som var tidens och det svenska folkets, övervinnas. Drottningens naturliga anlag kom dessa önsknigar till mötes. Johannes Matthiæ fullproppade sin lärjunge med alla sorters vetande. Och det vetgiriga barnet, som varken behövde sova eller äta lika mycket som andra människor, fann sitt högsta nöje i lärda studier och syntes sakna gränser för sin förmåga att inhämta kunskaper. När Johannes Matthiæ lagt grunden, kom Axel Oxenstierna själv och införde den unga Christina i det offentliga livets plikter. Och icke heller här sveko hennes krafter. »Hennes Kungliga Majestät låter se specimina över sitt kön och ålder», yttrade Axel Oxenstierna i riksrådet om den 13-åriga drottningen. Ett halvår senare, när Christina nyss fyllt 14 år, fällde han i samma församling de berömda orden: »Det vete Gud, huru kärt det är mig att se, att Hennes Majestät icke är som en kvinnsperson, utan behjärtad och av ett gott förstånd, så att om Hennes Majestät icke blir korrumperad, är hon nu optimæ spei»².

Johannes Matthiæ var Christinas lärare även i religion. Hur har han fyllt denna uppgift?

Den närmaste eftervärlden tvekade ej om svaret på denna fråga. I början av 1660:talet stod Johannes Matthiæ anklagad för synkretistiska villfarelser. Under processen mot Johan-

¹ Histoire de la reine Christine, faite par elle-même. Azzolinosamlingen. Sv. Riksarkivet; jfr ett brottstycke av Les mémoires de Christine-Alexandrine, tryckt av Bildt, Christine de Suède et le cardinal Azzolino 12.

² Svenska riksrådets protokoll 1640, 126; 1641, 432.

nes Matthiæ yttrade riksdrotsen Per Brahe i riksrådet: D. Johan är uti den allmänna misstanken av en kalvinianismo och drottning Christines förledelse¹. Ryktet nådde drottning Christina. Hon tog sin avhållne lärarens försvar. »Johannes Matthiæ misstänktes för stark böjelse för kalvinism», skriver hon i sin levernesbeskrivning. »Jag vet icke om man gjorde honom orätt; men nog av, det är det enda fel, som man kunde förebrå honom. För övrigt är det av föga betydelse, om han var kalvinist eller luteran. Jag skulle bli varken det ena eller det andra»². Johannes Matthiæ själv protesterade. Och med full rätt. Christinas avfall var hans livs stora sorg. Han hade själv aldrig haft minsta böjelse för katolicism. Vi känna hans undervisning genom det program han utarbetat för denna, genom de redogörelser han lämnat och den katekes han skrivit för Christina. Johannes Matthiæ religionsundervisning har varit renlärig. Och den kunde icke varit något annat. Den ortodoxe Axel Oxenstierna och riksrådet vakade på närmaste håll strängt över Christinas undervisning. Under den tid Christina stod under Johannes Matthiæ ledning, visade hon sig också vara både god luteran och fullt medveten om den betydelse enighet i religion hade för Sverige. Riksrådet inhämtade 1642 drottningens mening om ett från Brandenburg väckt förslag om giftermål mellan henne och kurfursten Fredrik Wilhelm. »Hur skulle det tillgå», svarade den unga drottningen, »kurfursten är kalvinist, och det argumentet är svårare än alla andra». Man föreställde henne, att kurfursten kunde övergå till den luterska läran. Christina svarade: »den människa, som förnekar sin Gud, bör icke sättas någon tro till av andra. Allt gick väl i Sverige, till dess konung Johan tog sig en papistisk drottning. Sedan gick det aldrig väl»³.

¹ Svenska riksrådets protokoll 29/4 1662. Sv. Riksark.

² Histoire de la reine Christine, faite par elle-même. Azzolinosamlingen. Sv. Riksark. Arckenholtz, Mémoires de Christine III, 52.

³ Åke Axelsson till Axel Oxenstierna. Örebro 2/9 1642. Sv. Riksark. Jfr Gustaf Horn till Axel Oxenstierna. Örebro 3/9 1642. Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling II: 8, 168.

Johannes Matthiæ är icke drottning Christinas förledare. Men han har spelat en viktig roll i den händelseutveckling, som fann sin avslutning i Innsbrucks slottskyrka. Hans luterdom, hur renlärig den än varit, var dock innerst inne en annan luterdom än den Christina hörde från de svenska predikstolarna. I sin 1626 utgivna skrift *Libellus puerilis*, en lärobok i kristendom för barn, karaktäriserar Johannes Matthiæ sin egen tid: »ett förvänt århundrade, under vilket många icke tala om något annat än idel teologiska tvister»; »ett århundrade rikare än något föregående på lärda strider, men också mera blottat än något på fromhet»¹. Fördragsam mot annorledes tänkande sökte Johannes Matthiæ hålla detta teologiska gräl borta från sin undervisning och fostra Christina i sann lutersk fromhet. En annan anda besjälade den ortodoxa svenska kyrkan. Man tog med grova händer på religiösa ting. Polemiken var bitter; motståndarna skoningslöst hemfallna åt evig fördömmelse. Den Gud, som man åkallade, var främst det gamla testamentets bistre och oblidkelige, straffande och fördömande Gud. Man älskade att i starka färger måla den yttersta domen och de förtappades eviga pina. Johannes Matthiæ dröjde endast vid de frommas belöning i himlen, icke vid det öde, som väntade de förtappade. Därav finns ingen tröst att hämta för fromma sinnen, säger han i sin för Christina skrivna katekes².

Den inre motsatsen mellan Johannes Matthiæ och den ortodoxa svenska kyrkan var skarp. Den blev för Christina av avgörande betydelse. De svenska prästernas hårda förkunnelse förskräckte den i mildare fromhet fostrade, känsliga flickan. Hon har själv berättat härom:

»En sak styrkte mig mer än andra i min otro; den inträffade i mitt 6. eller 7. år och synes mig värd att omtalas. Jag var efter vanligheten i kyrkan och det predikades om yttersta domen; det var första gången jag hörde en predikan därom. Predikanten behandlade med mycken över-

¹ *Libellus puerilis*; præfatio. *Opuscula theologica*. Strängnäs 1661.

² Johannes Matthiæ, *Institutio catechetica* i *Opuscula theologica* 289.

drift och salvelsefullhet denna slutliga katastrof; han satte mig härigenom i en sådan förskräckelse, att jag trodde allt förlorat. Jag föreställde mig, att jorden och himlen skulle krossa mig, när de störtade samman. Jag började gråta bittert; jag trodde, att det kunde ske vilket ögonblick som helst. Vid utgången till kyrkan kallade jag på min lärare och frågade honom:

'Far, vad är detta? Varför har du icke talat med mig om denna förskräckliga dag? Hur skall det gå för mig denna dag? Sker det kanske redan i natt?'

Min lärare log åt min barnslighet och svarade: 'Du skall komma i paradiset. Men för att komma dit, måste man lyda sin lärare, bedja till Gud och läsa flitigt'.

Detta svar kom mig att göra reflektioner, som jag aldrig glömt, och som säkert voro över min ålder och mitt förstånd. Följande år hörde jag predikan över samma ämne; jag blev väl upprörd, men mycket mindre än första gången. Jag grät inte mer och vid utgången från kyrkan frågade jag min lärare: 'När kommer då denna domedag, som man talar så mycket om?'

Han svarade: 'den kommer, den kommer. Bekymra dig icke om den; endast Gud vet, när den kommer, men man måste bereda sig till den'.

Jag var icke vidare nöjd med svaret och begynte tänka på mitt eget sätt, tvifla och misstro nästan min lärare själv, fast jag aktade och älskade honom mycket.

Men när jag tredje året fann, att man ännu ältade samma text, brydde jag mig inte mer om det och trodde inte mer på det. Jag började också tvivla om allt annat. En dag under mina studier sade jag till min lärare: 'Säg mig en gång sanningen. Är inte allt, vad man berättar oss om religionen, fabler likaväl som yttersta domen?'

Men han gav mig en förfärlig tillrättavisning och sade, att det var en förskräcklig synd och ogudaktighet blott att ha en sådan tanke, och att om jag någonsin mera sade något sådant, skulle han låta min guvernant ge mig aga. Denna hotelse sårade mig och jag sade honom: 'Jag lovar att aldrig

säga så mera, men jag vill inte, att I slån mig, ty I kommen alla att ångra, om det sker.

Jag sade honom detta med så befallande min, att jag kom honom att darra»¹.

Den mästerliga lilla skildring av sin ungdoms tvivel, som Christina, en av det 17. århundradets stora skriftställare, här lämnat, är icke den enda. Christina har på äldre dagar upprepade gånger hävdat uppfattningen, att hon alltid stått främmande för den luterska läran. »Hon var aldrig luteran», skrev Christina i marginalen, när hon läste det ryktbara porträtt, som den franske ambassadören Chanut tecknat av henne i sina depescher till Paris². »Jag trodde ingenting av den religion, i vilken jag uppfostrades; allt vad man sade mig, föreföll mig föga värdigt Dig», skriver hon i sin Gud tillägnade levernesbeskrivning. »Jag trodde, att människorna läto Dig tala på sitt sätt, och att de ville bedraga och skrämja mig, för att kunna leda mig efter sin vilja»³. Christina har samtidigt låtit de svenska prästerna och deras predikningar helt eller delvis få bära skulden till hennes avfall. »Jag hatade till döds dessa luterska prästers många och långa predikningar», säger hon i sin levernesbeskrivning, »men jag insåg, att man måste låta dem orera och ha tålmod, och att jag måste dölja mina tankar»⁴. Hennes gamle hovpredikant doktor Erik Emporagrius frågade henne en gång på 1660-talet, vad som gjort henne till

¹ Les mémoires de Christine-Alexandrine. Bildt, Christine du Suède et le cardinal Azzolino 12.

² Martin Weibull, Om Mémoires de Chanut i svensk Historisk tidskrift 1887, 69.

³ Histoire de la reine Christine, faite par elle-même. Bildt, a. a., 23; tryckt redan av Arckenholtz, Mémoires de Christine III, 209 n, jfr Grauert, Christina, Königin von Schweden II, 23; jfr även en marginalanteckning av Christina till ett brev av hennes sekreterare Galdenblad av 1686. Arckenholtz, a. a. IV, 130.

⁴ Bildt, Christine de Suède et le cardinal Azzolino 23; Arckenholtz, a. a. III, 209 n.

katolik. Emporagrius fick svaret: Han själv och hans predikningar¹.

Christinas uttalanden om sin barndoms religiösa tvivel härröra från en tid, då hon redan var katolik. Det är därför möjligt, ja väl säkert, att Christina mer eller mindre, medvetet eller omedvetet låtit redan barnet ha den mogna kvinnans uppfattning av den luterska läran. Christina var ganska säkert ännu luteran, när hon efter slutad skolgång för Johannes Matthiæ blev Sveriges regerande drottning. Men motsättningen mellan Johannes Matthiæ och den härskande ortodoxien har hos den intelligent flickan väckt tvivel på den luterska läran.

Grunden var lagd för en rebellion mot det härskande andliga trycket.

III.

Den 8 december 1644 blev Christina myndig. Förmyndarstyrelsen upphörde. Christina själv »trädde till riksens fullkomliga och ordentliga regering efter riksens avskeder, beslut och sin älskelige Herr faders exempel».

Christina var vid regeringstillträdet endast 18 år. Men hon var från sin barndom uppfostrad till regerande drottning. Och förmyndarregeringen hade nått det mål den satt sig. Den brist man såg i Christinas egenskap av kvinna var övervunnen. Anlag och uppfostran hade samverkat. Den fader- och moderlösa flickan hade från sin barndom, som hennes samtida historieskrivare Sforza Pallavicino säger, »intet av ett barn utom åldern, intet av en kvinna utom könet»². Christina var vid 18 års ålder mogen att regera land och rike.

Och den unga drottningen regerade. »Begynnelsen är god», skrev Axel Oxenstierna i januari 1645 till sin son Johan³. »Hennes K. M:t låter å sin sida intet fattas», skrev

¹ Arkenholtz a. a. III, 283.

² Sforza Pallavicino, Vita di Alessandro VII, 1, 341.

³ Axel Oxenstierna till Johan Oxenstierna. Stockholm 17/1 1645. Brev från Axel Oxenstierna till Johan Oxenstierna I, 152.

senare riksmarsken Jakob de la Gardie; »ville bara var och en så göra sin devoir, skulle näst Guds hjälp allting gå väl för sig»¹. Snart nog visade sig även tecken till en maktförskjutning. Christina var en kall, skarp intelligens; hon ägde en utpräglad känsla för att fylla sina åligganden, en aldrig vilande energi, en stundom hart när otrolig diplomatisk skicklighet. Dessa egenskaper gjorde sig gällande. Axel Oxenstierna, sedan årtal Sveriges verkliga regent, förlorade väl aldrig helt sitt mäktiga inflytande. Christinas ställning till Axel Oxenstierna har ingen likhet med en Vilhelm II:s till Bismarck. Men Axel Oxenstierna trängdes undan från sin allt dominerande ställning. Drottningen tog alltmer och mer makten. Rikskansleren blev åter rikskansler.

En rad regeringshandlingar ge en inblick i Christinas kyrkopolitik och religiösa ståndpunkt under hennes första regeringsår.

Åren 1645—1646 utspelades i Stockholm en kätteriprocess. Dorpatprofessorn Friedrich Menius hade utgivit en traktat, Consensus hermetico-mosaicus. Prästerskapet fann boken innehålla svåra religiösa förvillelser. Menius kastades i fängelse. Hans bok beslagtogs. Pastor primarius Olavus Laurelius ledde med kraft aktionen mot Menius. Han förelade hans bok för drottningen. »Då H. K. M:t läste samma bok, sade hon» berättar Laurelius: »Menius måtte vara en grof bofuer, man måste sätta honom på ett skepp och sända honom åt Danzig». Laurelius kom med en invändning om fotinianerna, en sekt, som var talrik i Polen och Siebenbürgen: »Menius skulle strax slå sig till dem och ställa en smädeskrift hit tillbaka igen: ty han har skrivit ett verk, som han kallar Pansophiam, det vill han ock låta trycka. Svarade drottningen: så är det bäst, att man låter slå hofuidet av honom». Några månader senare föredrogs Menius' sak i riksrådet. Riksdrotsen Per Brahe föreslog, att Menius skulle åläggas skriftlig avbön och landsförvisas. Drott-

¹ Jakob de la Gardie till Axel Oxenstierna. Stockholm 18/3 1645. Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling II: 5, 597.

ningen approberade. Men Christina lät varken landsförvisa eller slå huvudet av Menius. Ännu några månader — och Menius släpptes fri mot återkallan av sina villfarelser. I en skrivelse tackar han drottning Christina för sin frigivning¹.

Vid samma tid som Menius' process pågick, upprördes svenska folket av ett långt celebrare religionsmål.

Christinas egen lärare Johannes Matthiæ, nu biskop i Strängnäs, hade 1644 utgivit ett utkast till ny kyrkoordning, *Idea boni ordinis in ecclesia Christi*. Skriften, i huvudsak en översättning eller bearbetning av en de böhmiska brödernas kyrkoordning av 1616, väckte häftig och bitter strid. Från ortodox sida angrep man, att Johannes Matthiæ förkastat vissa vid dopet brukliga ceremonier, korstecknet och exorcismen, såsom vidskepelse, och ett uttalande, i vilket han förmenades ha förnekat nöddopets berättigande. Man tillvitade honom, att han förkastade Kristi ord, motsade den Augsburgska bekännelsen och var en kalvinist². Den teologiska tråtan drogs slutligen 1647 inför regering och riksdag. I riksrådet kom det till ett upptråde. Axel Oxenstierna ställde sig på de ortodoxes sida; han vädrade en farlig kalvinistisk villfarelse. Christina tog med iver parti för Johannes Matthiæ. Hon förklarade, att hon funnit »intet vara att blamera uti hans bok»; hon bad rikskansleren icke framkasta beskyllningar mot den, eftersom hon själf »hade intresse däruti». Axel Oxenstierna anhöll, att drottningen »icke ville taga sig den saken an, det vore mycket värre». Christina genmälte: »hon tog sig icke saken an; den försvarade sig själf»³. På riksdagen 1647 måste drottningen slå till reträtt inför prästerskapets häftiga angrepp. Hon ville icke själf bli miss-tänkt för kalvinism. Johannes Matthiæ måste göra av-

¹ Nordström, J., Friedrich Menius i Samlaren 1921, 63 och Georg Stjernhielm CLXXXV. Svenska riksrådets protokoll 1645, 157, 164, 179.

² Johannes Matthiæ, *Idea boni ordinis*. Strängnäs 1644; Nic. Eschilli, *De sacramentis in genere et baptismo*. Linköping 1645; Johannes Matthiæ, *Querela de præpostero quorundam judicio etc.* Strängnäs 1646.

³ Svenska riksrådets protokoll 1647, 12; jfr 1662, ²⁹/₄ Sv. Riksark.

bön och förpliktiga sig, att aldrig »någon Ideam vidare låta utgå»¹.

Drottningen och Johannes Matthiæ voro besegrade. Det ortodoxa prästerskapet sökte vid riksdagen 1647 göra sin seger så fullständig som möjligt. Ett värn mot den fara, man såg hota, sökte man i konkordieboken, den benhårda tyska protestantismens främsta bekännelseskraft. In i minsta detalj fastslog den i denna ingående konkordieformeln, vad som var rätt luterdom och vad som var kättersk villfarelse. Denna papperspåves erkännande som symbolisk bok skulle bli inseglet på ortodoxiens seger i den svenska kyrkan, klavbinda allt friare teologiskt tänkande och göra slut på alla kalvinistiska och synkretistiska stämplingar. Johannes Matthiæ kämpade vid riksdagen 1647 i det längsta emot konkordieboken, men tvingades slutligen till underkastelse. Christina trotsade i denna fråga ett nära enhälligt prästestånds och Axel Oxenstiernas alla ansträngningar. Hennes bestämda nej räddade Sverige från konkordieboken².

Ett annat ärende vid riksdagen 1647 belyser än skarpare Christinas ståndpunkt. Prästerskapet begärde förnyat förbud mot kalvinistiska och papistiska konventiklar. I riksrådet upplyste Axel Oxenstierna, att prästerskapet syftade åt den franske residenten Chanut, som i sitt hus höll katolsk gudstjänst för öppna dörrar. Christina tog med skärpa parti mot Chanut. Det är »bäst låta förbjudan», sade hon i riksrådet. Det skedde. Chanut protesterade energiskt. Christina svarade Chanut: betrakta det hela som ett slags ceremoni, som jag icke kunnat neka det församlade prästerskapet; förbudet skall icke räcka längre än tills ständerna åtskiljts. Chanut vidhöll: han ville icke förneka katoliker tillträde till sitt hus. Christina grep en annan utväg. De flesta, som besökte den katolska mässan i Chanuts hus, voro i hennes egen och

¹ Axel Oxenstierna till Johan Oxenstierna. Stockholm ⁶/₂, ¹³/₂, ²⁷/₂, ²⁰/₃, ²⁷/₃, ¹⁰/₄ 1647; Bexell m. fl., *Bidrag till svenska kyrkans historia* I, 110.

² Norlin, Th., *Om prästeståndets antagande av Formula concordie* såsom symbolisk bok år 1647, i *Theologisk tidskrift* VI, 1 och i *Svenska kyrkans historia* I: 2, 211; Holm, R., *Joannes Elai Terserus* 143.

Magnus Gabriel de la Gardies tjänst. Hon ville under hand låta meddela dem att icke besöka den katolska mässan under riksdagen, sade hon till Chanut. Efter riksdagens slut skulle hon ge dem samma frihet som tidigare att övervara mässan i Chanuts hus. Kort tid därefter fick prästerskapet drottningens resolution på sin begäran. Christina ville allvarligen låta förbjuda alla främmande sekters konventiklar och sammanträden, stod det i denna ¹.

Christinas ståndpunkt står klar. Hon var redan under sina första regeringsår i full strid med den luterska ortodoxien och dess religiösa ofördragsamhet. Men politiska förhållanden band hennes handlingsfrihet. Med kall beräkning spelade drottningen inför riksråd och prästerskap. »Alla suveräner äro tvungna att icke uppreta de maktägande mot sig; politiska förhållanden tvinga mig att visa mig nitisk i religiösa frågor», anförtrorde Christina Chanut ².

Drottningen-diplomaten, som kämpade mot den svenska ortodoxien och mot Axel Oxenstierna, var 20 år.

IV.

Den intellektuellt brådmogna unga drottningen hade efter sin tronbestigning fortsatt sina lärda studier. Samtiden såg något ovanligt häri. Ryktet förde den lärda svenska drottningens namn över världen. Vid det franska hovet satte man i denna tid Christina i jämbredd med antikens ryktbara kvinnor. Alla pennor skrevo till hennes ära; man sade, att vad nål och slända var för andra kvinnor, var vetenskapen för henne. Orden äro madame de Motteville's i hennes berömda memoirer.

Christina trädde i förbindelse med Europas lärde. Stockholm blev för första gången en samlingsplats, och det kunde icke undvikas, även en stridsplats för Europas stora veten-

¹ Svenska riksrådets protokoll 1647, 37; Mémoires de Chanut I, 103; Stiernman, Alla riksdagars och mötens beslut II, 1101.

² Mémoires de Chanut I, 106.

skapsmän. Salarna på Stockholms slott, där förr endast krigare och diplomater rört sig, fylldes med kostbara manuskript- och boksamlingar. En ny värld, vitt skild från den, i vilken hon tidigare levat, öppnade sig för Christina.

Christinas vetenskapliga intressen spände över skilda områden. Men i förgrunden stodo under hennes svenska tid filologi, filosofi och religion. Bland de lärde, med vilka Christina stod i förbindelse, fanns män av skilda religiösa bekännelser, katoliker och kalvinister likaväl som en och annan, vars religiösa åskådning knappast längre vilade på kristlig grund. För Christinas filosofiska och religiösa intressen ha emellertid framför alla andra två män av hennes nya omgivning ägt betydelse: Chanut och Descartes.

Pierre Chanut, en av Frankrikes berömdaste diplomater i det 17. århundradet, hade 1645 utnämnts till Frankrikes ministerresident, fyra år senare till dess ambassadör i Stockholm. Chanut var en man på höjden av sin tids bildning och kultur. Den franske diplomaten var en lärd, vän och lärjunge till Descartes. Det låg i Chanuts ställning som Frankrikes sändebud att söka vinna den svenska drottningens bevågenhet. Han lyckades. Men Chanut blev samtidigt själv betagen i den unga drottningens lysande begåvning. Man skämtade i Paris om att Chanut blivit förälskad i Christina. »Det är sant», svarade Chanut, »man älskar henne, men man älskar henne, som man älskar det fullkomliga» ¹.

Chanut förmedlade redan 1646 förbindelsen mellan Christina och den store franske filosofen René Descartes. Chanut talade med Christina om Descartes och begärde av honom hans »Méditations» för att förelägga dem för henne. Samtidigt skildrade den franske ambassadören de la Thuillerie, som på hemresa från Sverige sammanträffade med Descartes, Christinas egenskaper som så framstående, att Descartes fann hennes egenskap av drottning vara en av de minst väsentliga. Chanut bekräftade detta och utbredde sig i nya lovord över Christinas

¹ Chanut till de la Barde. Stockholm ²⁰/₅ 1646. Œuvres de Descartes p. p. Adam et Tannery XII, 525 a.

lysande begåvning¹. Ett samtal mellan Chanut och Christina gav Chanut anledning att av Descartes utbedja sig hans uppfattning om kärleken och hatet. Descartes, som sedan några år tillbaka stod i flitig filosofisk korrespondens med en annan furstinna, prinsessan Elisabeth av Pfalz, svarade med ett brev, vilket karaktäriserats som ett av hans förnämligaste filosofiska brev. Det innehåller in nuce de idéer, som senare möta i hans *Traité des passions*. Brevet gjorde ett starkt intryck på den 20-åriga Christina. Hon föll i beundran. Christinas intresse för Descartes var väckt. Hennes och Chanuts samtal rörde sig under följande tid ofta om honom. Man underställde Descartes nya frågor. Drottningen hyste tvivel om, huruvida Descartes' uppfattning, att världen var oändlig, läte förena sig med den kristna religionen. Hon ville höra hans mening härom. Chanut själv ville ha reda på filosofens uppfattning om vänskapen. Någon tid senare åhörde Christina en disputation i Upsala om det högsta goda. Christina fann disputationen ytlig. Hon bad Chanut

¹ Made (!) de la Tuillerie ne vous a point trompé, lors qu'elle (!) vous a dit merueilles de nostre Reine de Suede: sans mentir, vous seriez estonné de la force de son esprit. Pour la conduite de ses affaires, non seulement elle les connoist, mais elle en porte vigourement le poids, et le porte quasi seule: au lieu qu'en plusieurs autres cours on ne traite d'affaires qu'avec les Ministres, icy nous n'auons à en rendre compte qu'à la Reine, et prendre les responses de sa bouche; en quoy elle est si adroicte, que son aage et son peu d'experience ne donnent aucun auantage à ceux qui luy parlent, son iugement suppleant tout ce qui luy peut manquer en l'usage des affaires. le me retiens sur cela, et ne veux point faire un eloge imparfait de cette grande Princesse, dont ie ne vous ay parlé, que pour vous faire connoistre, qu'elle vous connoist pour tel que tout le monde vous doit connoistre, et qu'à mon iugement elle entendroit aussy clairement que personne du monde tous vos Principes, ayant le sentiment merueilleusement detaché de la seruitude des opinions populaires, si le fardeau du gouvernement d'un grand Estat luy laissoit assez de temps pour en donner à ces meditations. Dans les momens qu'elle peut retrancher du soin des affaires publiques, et souuent apres les audiences qu'elle m'a données pour les affaires du Roy, elle s'esgayé dans des entretiens, qui passeroient pour très serieux entre les scauans; et ie vous assure, qu'il faut parler deuant elle avec grande circonspection. Chanut till Descartes. Stockholm ^{1/12} 1646. Œuvres de Descartes p. p. Adam et Tannery X, 611.

inhämta Descartes' åsikter om samma ämne. Descartes skyndade sig att i långa brev besvara alla dessa frågor. Christinas intresse för Descartes ökades. Under en månadslång resa till Falu koppargruva hösten 1648 grepo sig Christina och Chanut, efter att ha studerat Epiktet, Tacitus och Virgilius, an med Descartes' *Principes de la Philosophie*. Boken var hårdläst. Drottningens bibliotekarie Joh. Freinsheim fick i uppdrag att sätta sig in i Descartes' *Principes* så fullständigt, som det var honom möjligt, för att sedan kunna bispringa Christina. Men även Freinsheim behövde en medhjälpare och bad därför Chanut att samtidigt läsa boken. »På detta sätt», skrev Chanut till Descartes, »har det blivit en ämbetsplikt för Frankrikes resident i Sverige att läsa och studera Eder filosofi». Men även för Chanut var Descartes' *Principes* en svår lektyr. Han anropade Descartes själv om bistånd och fick även av honom anvisningar om, att han kunde hoppa över vissa partier, som många funno allt för svåra, och andra, som ej voro nödvändiga för förståelsen av återstoden. Christina inbjöd slutligen filosofen själv till Stockholm. I början av oktober 1649 kom Descartes. Några månader senare, den 11 februari 1650 dog Descartes i Stockholm¹.

Vilken ståndpunkt hade Christina i religiösa frågor, när hon mötte Chanut och Descartes? Hennes regeringshandlingar ha berörts i det föregående. I vilken inre övertygelse bottnade dessa? Svaret kan i någon mån givas.

I början av 1648 skrev Chanut på order av Brienne, den franske statssekreteraren för utrikesärendena, sitt berömda porträtt av Christina². Hans samtal med drottningen hade vid denna tid ofta rört religiösa frågor. En sak hade frapperat honom, och han framhäver den främst i sin karaktäristik av Christina: hennes gudsfruktan, hennes djupa känsla för det religiösa och uppriktiga kristna övertygelse. »Hon

¹ Christinas, Chanuts och Descartes' brevväxling i Œuvres de Descartes p. p. Adam et Tannery IV, V, X, passim; jfr XII, 511.

² Martin Weibull, Om »Mémoires de Chanut» i svensk Historisk tidskrift 1887, 67.

gillar icke», fortsätter han, »att man i vanliga vetenskapliga samtal överger den heliga uppenbarelsens sanningar för att filosofera på hedniskt sätt; allt som icke överensstämmer med evangeliet är för henne drömbilder». Ett år tidigare har Chanut än skarpare framhävt detta drag hos Christina. »Hennes religiösa övertygelse», skrev han i ett brev till Descartes, »tillåter icke minsta hypotes om fysiska ting, som kan rubba kristendomens grundvalar»¹.

Ännu en annan sak frapperade Chanut: Christinas religiositet var parad med tolerans. Hon behandlar alla religiösa frågor med tolerans, berättar han: hon visar ingen bitterhet i sin diskussion av skiljaktigheterna mellan de evangeliska och katolikerna.

Chanut har utan tvivel träffat rätt i denna karaktäristik av den 21-åriga Christina. Ingen samtida, som känt Christina närmare, har tvekat om hennes religiositet och kristna övertygelse; hennes egna handlingar och skrifter bestyrka dem. Christinas religiösa tolerans, så sällsynt i religionskrigens tidevarv och Sverige, var en frukt av Johannes Matthiæ religionsundervisning.

Religiositet och tolerans hörde till grunddragen i den unga Christinas fysiognomi. Ett annat grunddrag slog stundom än skarpare Christinas samtid: hennes intellektuella lidelse för vetande och sanning. Chanut talar om Christinas vetgirighet, som enligt hans uppfattning gick till överdrift, hennes lärdom och hennes klara, bindande raisonnement om de svårigheter, som filosofers, hedningars och judars läror vållade kristendomen. Christina studerade pytagorismen, Plato och Stoa likaväl som de tidigare kristna filosoferna och kyrkofäderna. Av dessa senare uppskattade hon särskilt Lactantius, Clemens av Alexandria, Arnobius, Minucius Felix, några verk av Hieronymos och Cyprianos, men framför alla andra Gregorius av Nazians. Icke heller hennes egen samtids filosofi och teologi undgick henne. Vi ha redan sett, hur Chanut förmedlade hennes förbindelse med Descartes.

¹ Chanut till Descartes. Stockholm 11/2 1647. Œuvres de Descartes p. p. Adam et Tannery X, 620.

Ännu tidigare hade Johannes Matthiæ väckt hennes intresse för Johannes Amos Comenius och dennes kyrkliga unionssträvanden. Christinas beläsenhet i teologi och filosofi var vidsträckt. Den intygas av de båda lärda jesuiter, Alessandro Malines och Paolo Casati, som hon 1651 kallat till Stockholm för att förbereda sin övergång till katolicismen. I månader diskuterade dessa religion med Christina. De funno, att hon i detalj genomforskat alla religioners och sekters läror¹.

Det är en icke ovanlig uppfattning, att Christinas vetenskapliga studier lett till en kollision mellan tro och vetande, att Christina hamnat i ateism och ur ateismens och lättsinnets virvlar kastat sig i den romersk-katolska kyrkans armar. Denna uppfattning likaväl som det myckna talet om Christinas religiösa indifferentism härrör från pamflettlitteraturen och dennas många eftersägare inom protestantiska kretsar. Den har sin grund i det djupa förakt Christina i alla livets skiften öppet visade för yttre religiösa ceremonier, både luterska och katolska, hur estetiskt tilltalande dessa än kunde vara; kanske än oftare bygger den på den skarpa satir och de vassa bon-mots, som Christina aldrig kunde hålla tillbaka, och med vilka hon skoningslöst förföljde all skenhelighet och allt fromleri. Men alla historiska källor av något värde visa, att det för Christina aldrig kom till någon egentlig kollision mellan tro och vetande. Christinas filosofiska och teologiska studier ha kanske ytterst framkallats av hennes tvivel på den luterska religionen. De ha säkert stärkt dessa. Men bibelns uppenbarelser voro, som tidigare framhållits, för Christina likaväl som för flertalet av hennes samtida, oantastbara sanningar. Christinas tvivel rörde icke dessa. De rörde en annan, en för hela hennes samtid brännande fråga. Frågan var, vilken av de kristna religionsformerna, som var den sanna.

Sforza Pallavicino berättar, att Christina tagit starkt

¹ Grauert, W. H., Christina, Königin von Schweden I, 253, 372; Johan Nordström, Georg Stiernhielm I, CCVI; Malines' och Casatis berättelser i Archivio della Soc. Rom. di storia patria 33, 253 och Ranke, Die römischen Päpste III, Analecten 131; Pallavicino, Vita di Alessandro VII, 1, 342.

intryck av Ciceros ord i *De natura deorum*: av alla skiftande och stridiga religionsformer kan endast en vara sann, men väl kunna alla vara falska¹. Från sin barndom hade Christina tvivlat på den luterska läran: hon har med tiden allt mer och mer stötts bort från den. Hon kunde icke tåla kalvinismen; orsaken var predestinationsläran². Den romersk-katolska läran hade hon lärt känna i den form, som de luterska prästerna givit den; hon hade från sin tidigaste barndom insupit de starkaste fördomar mot den. Hon hyste dessa fördomar ännu i början av 1648³. För Christinas förnuftmässiga syn på tingen föllo de kyrkliga dogmbyggnaderna sönder och samman. Hon stannade vid övertygelsen, att alla de existerande kristna religionsformerna voro falska. Men hon stod på den kristna uppenbarelsens grund och under den kris, som hon genomlevde, skapade hon sig en ny och egen religion. Hon talade härom med Malines och Casati. Hon mindes denna sin ungdoms religiösa ståndpunkt ännu, när hon på gamla dagar skrev sin levernesbeskrivning. »När jag nått mogen ålder», säger Christina i denna, »skapade jag mig ett slags egen religion. Jag väntade på den, som Du Herre har ingivit mig, och för vilken jag hade en så stark naturlig böjelse. Du Herre vet, huru många gånger jag i ett språk, okänt för andra människor, har anropat dig om nåd att bliva upplyst av dig, och att jag avlade löftet att lyda dig på bekostnad av min lycka, av mitt liv»⁴.

¹ Pallavicino, *Vita di Alessandro VII*, 1, 343.

² Chanuts porträtt av Christina, Martin Weibull i svensk Historisk tidskrift 1887, 69.

³ Förutom Chanuts porträtt av Christina, Martin Weibull i svensk Historisk tidskrift 1887, 69 även ett brev från Chanut till Brienne. Stockholm 11/1 1648. *Œuvres de Descartes* p. p. Adam et Tannery XII, 524.

⁴ Malines' och Casatis berättelser i *Archivio della Soc. Rom. di storia patria* 33, 253 och Ranke, *Die römischen Päpste III*, *Analecten* 131; Bildt, *Christine de Suède et le cardinal Azzolino* 23; *Arckenholtz* a. a. III, 209 n. — De historiska källorna tillåta icke att närmare än skett karaktärisera Christinas religiösa ståndpunkt. Möjligen ha de tidigare, av grekisk filosofi påverkade kristna kyrkofäder, som Christina studerade, varit av betydelse för dess utformning.

Sådan var Christinas ståndpunkt i religiösa frågor, när hon kom under Chanuts och Descartes' inflytande. Båda dessa voro med Christina närbesläktade naturer; båda hade samma toleranta läggning, båda samma intellektuella lidelse för vetande och sanning. Men under det att Christina saknade fast ankargrund i någon av de kristna, positiva religionsformerna, voro Chanut och Descartes övertygade, rätttroga katoliker. Och ett får aldrig glömmas. Hur glänsande Christinas begåvning än varit, hur rik hennes bildning, hon var endast något över 20 år. I förhållandet till Chanut och Descartes, båda i livet prövade, överlägsna personer, var den unga drottningen den mottagande parten.

Chanut kände i grund Christinas religiösa ståndpunkt. Med profetisk blick skrev han redan 1648: »Kände drottningen den katolska läran i dess renhet, är det troligt, att hon lätt skulle inse, att sanningen är på vår sida i våra kontroverser med luteranerna». Chanut själv var den förste att utnyttja denna Christinas disposition. I långa samtal och diskussioner underblåste han hennes tvivel på den luterska läran och upplyste henne om den katolska. Han har själv vid ett tillfälle låtit oss få veta, på vad sätt han därvid gått till väga. »Drottningen förebrädde mig stundom för de villfarelser, som protestanter pläga tillvita katoliker», berättar han: »hon blev förvånad, när jag var ense med henne att fördöma dem, då de i själva verket icke voro katolikernas». Christina erfor av Chanut, att den katolska läran var något helt annat, än det de svenska prästerna utgivit för henne. Hon häpnade. »Jag märkte», säger Chanut, »att hon var böjd att tro, att katolikerna icke voro på dåliga vägar»¹.

Descartes' vistelse i Stockholm varade fyra månader². Den franske filosofen vantrivdes i Stockholm. »Människornas

¹ Chanuts porträtt av Christina, Martin Weibull i svensk Historisk tidskrift 1887, 69; *Mémoires de Chanut* II, 286; jfr *Raisons et motifs de la conversion de la reine de Suède* i *Recueil des Harangues* 178. Paris 1659.

² Källorna om Christina och Descartes samlade i *Œuvres de Descartes* p. p. Adam et Tannery IV, V, X, XI, XII.

tankar synas frysa här om vintern likaväl som vattnen frysa», skrev han till en av sina franska vänner. Ljuspunkten var drottningen. Descartes har i sina fåtaliga brev från Stockholmstiden i några korta ord sagt mera om Christina än världens alla panegyriker. Han hade rest till Stockholm uppfylld av dessas skildringar. Han fann dem överträffade. Alla de lovord, jag hört andra slösa på Christina äro långt mindre än dem hon förtjänar, falla hans ord till en fransk vän. »Elle n'a pas moins de merite et a plus de vertu que la renommée luy en attribuë», skrev han till prinsessan Elisabeth av Pfalz; »avec la generosité et la maïesté qui eclattent en toutes ses actions, on y voit une doceur et une bonté, qui obligent tous ceux qui aiment la vertu et qui ont l'honneur d'aprocher d'elle, d'estre entierement dévouëz à son service». Men en sak bekymrade Descartes. Han hade två rivaler i de berömda filologerna Nicolaus Heinsius och Isaac Vossius. Drottningen fördjupade sig tillsammans med dessa i studiet av grekiska och i att samla gamla böcker. »Drottningen har en utomordentlig böjelse för vittra studier», säger Descartes; och han var efter sina två första audienser icke säker på, om hon hade sinne och tid även för honom och hans filosofi. Bekymren voro onödiga. »Drottningen visar mig en bevågenhet, så stor som jag rimligen kan önska», skrev han något senare.

Två å tre gånger i veckan klockan fem om morgonen kom Descartes under sin senare Stockholmstid i Christinas studerkammare. I Descartes lärde Christina känna en vetenskapens storman, som i allt sitt tänkande skilde trons område från vetandets. Descartes visade henne genom sitt exempel, huru med det absoluta tvivlet till utgångspunkt inom vetandets värld, han dock inom trons kunde vara icke blott kristen utan övertygad, from katolik. Det finnes endast få direkta uppgifter om Christinas och Descartes' förbindelse under dennes Stockholmstid. Men en av dessa talar om de hemliga, små avhandlingar, som Descartes skrev för Christina för att lära henne leva lycklig inför Gud och människor. Och Christina själv har vid några tillfällen yttrat sig.

En gång på äldre dagar fällde hon under ett samtal orden: den lätthet, med vilken jag övervann många av de svårigheter, som tidigare avlägsnat mig från katolicismen, har jag samtalen med Descartes att tacka för. Men av vikt är framför allt ett annat Christinas uttalande.

När Descartes' vänner 1666 förde hans kvarlevor till Paris för att begravas i Frankrikes jord, begärde de ett vittnesbörd av Christina om att Descartes varit en rättrogen katolik. Christina gav detta vittnesbörd. I den handskrivelse till den franske residenten i Köpenhamn Antoine de Courtin, med vilken hon beledsagade det, skrev hon: »Ni finner i vittnesbördet en hemlighet, som skulle blivit okänd för all världen, om Ni icke givit mig detta tillfälle att yppa den; jag anser den så ärorik för vår filosof, att jag icke velat förtiga den»¹. Hemligheten gällde Christinas övergång till katolicismen.

Vid den tid då Christina skrev om denna hemlighet, hade redan på alla Europas stora språk tryckts skrifter om hennes övergång till katolicismen. Skrifterna hade utgått från Rom. I dem alla framställdes Christinas omvändelse som ett verk av främst den katolska kyrkans egna män. I ingen nämndes Descartes' namn. Christina har velat begagna det tillfälle, som erbjöd sig, att i denna punkt korrigera den uppfattning, som knäsatts av den katolska kyrkan. I sitt vittnesbörd berättar Christina, att hon och Chanut en gång förmått Descartes att komma till hennes hov, och att hon använt så mycken tid, som hennes regeringsbestyr kunde medgiva, till att av Descartes få något begrepp om filosofi och matematik. »Och betyga vi genom detta vittnesbörd», fortsätter Christina, »att Descartes mycket medverkat till vår ärofulla omvändelse; Gud har i sin försyn begagnat sig av honom och hans berömde vän, le sieur Chanut, för att härvid skänka oss den första klarheten, 'les premières lumières', och få oss att omfatta den apostoliska, romersk-katolska

¹ Arekenholtz, Mémoires de Christine IV, 20; jfr Bildt, Christine de Suède et le cardinal Azzolino 24.

religionens sanningar. Guds nåd och barmhärtighet har sedan fullbordat verket»¹.

Descartes' inflytande har enligt Christinas egen utsago varit av bestämmande betydelse för hennes tro och livs-åskådning. Alessandro Malines har, så kyrkans man han var, i sin skildring av Christinas omvändelse i en antydan bestyrkt detta. Han talar om några katoliker »di gran sapere e bontà di vita», vilka såsom ambassadörer eller i andra ärenden kommit till Christinas hov och i icke ringa grad bidragit att styrka Christinas tillgivenhet för katolicismen². Och ännu den bok med maximer, i vilken Christina under slutet av sin levnad framlagt sin livsuppfattning och sin religiösa tro, visar på många punkter en påtaglig inverkan av Descartes.

Chanut och Descartes ha upplyst Christina om den katolska läran. Den luterska läran hörde hon dagligen och stundligen predikas av ett ortodoxt prästerskap. Den katolska mötte hon hos Descartes och Chanut i dess ädlaste form.

V.

Några månader efter Descartes' död kom Christina i förbindelse med en jesuitpater.

På sommaren 1650 hade en portugisisk ambassadör, Joseph Pinto de Pereyra, anlant till Stockholm. Portugisen förstod endast portugisiska. Hans sekreterare och tolk insjuknade. En kavaljer i hans följe kom på grund härav att tjänstgöra som tolk vid hans underhandlingar med Christina. Men Christina upptäckte, att kavaljeren-tolken var en förklädd portugisisk jesuit, ambassadörens biktfader, pater Antonio Macedo. Ingen katolsk munk, och minst av allt en jesuit, kunde i dessa tider öppet visa sig i Sverige. Christina begagnade det gynnsamma tillfället. Hon förde samtal i religion med Macedo både när denne inställde sig hos

¹ Œuvres de Descartes p. p. Adam et Tannery XII, 600.

² Archivio della Soc. Rom. di storia patria 33, 253; Jfr Pallavicino, Vita di Alessandro VII, 1, 342.

henne på sin ambassadörs order och under sina muntliga förhandlingar med ambassadören. Det förvånade denne, att drottningens och Macedos samtal voro något långa i förhållande både till vad han själv sade Macedo och till vad Macedo såsom tolk återgav för honom. Macedo sade orsaken vara, att drottningen insköt litterära och vetenskapliga frågor i sina yttranden. Ambassadören lugnade sig. Men diskussionen mellan Christina och Macedo blev slutligen så livlig, att han började misstänka, att Macedo bedrog honom.

En dag i augusti 1651 rymde pater Macedo från den portugisiska ambassadörens hus. Han efterspanades och häktades i Hamburg. Förvåningen var stor, när det upptäcktes, att Macedo hade pass och reskassa av den svenska drottningen. Macedo lössläpptes omedelbart¹.

Macedo reste i Christinas uppdrag. Han hade rymt för att kunna fullgöra detta, när den portugisiska ambassadören vägrat honom att lämna Stockholm. Christina hade fattat ett avgörande beslut. Macedo reste till Rom. Han medförde ett hennes brev till jesuiterordens general, pater Francesco Piccolomini. Vid Macedos framkomst var Piccolomini död, men Macedo överlämnade Christinas brev till jesuiterordens tjänstförrättande general, pater Gosvin Nickel. Brevet lyder:

»Den aktning, som jag med rätta hyser för den berömda orden, vars högt skattade överhuvud I haven äran vara, har redan för flera år sedan väckt min lifliga önskan att lära känna Eder och betyga Eder den tillgivenhet, som förmår mig att söka Eder vänskap. Då jag nu haft den stora lyckan få ett så gynnsamt tillfälle härtill genom min bekantskap med pater Macedo, skulle jag anse det som en skam för mig själv, om jag uppsköt längre att förskaffa mig förmånen av Eder bekantskap. Jag ber Eder därför, min fader, att lyssna till

¹ A. Macedo, Divi tutelares Orbis Christiani 506; Fr. Macedo, Responsio ad notas nobilis critici anonymi in apologiam F. Thomæ Mazzæ pro Anno Viterbiensi. Verona 1674; Malines' berättelse i Archivio della Soc. Rom. di storia patria 33, 253; Pallavicino, Vita di Alessandro VII, 1, 344; Mémoires de Chanut, II, 285.

vad pater Macedo skall säga Eder å mina vägnar och sätta full tilltro till honom; jag ber Eder vara förvissad om, att jag skulle skatta mig lycklig, om jag genom någon av Eder orden och Eder nation kunde få mottaga försäkran om, att I ansen mig, fastän Eder obekant, vara värdig Eder vänskap och Eder brevväxling. Jag har givit pater Macedo i uppdrag att förskaffa mig denna förmån och har bett honom säga Eder orsakerna, varför jag önskar den. Jag ber Eder enträget att så fort som möjligt låta mig veta, vad jag kan hoppas av Eder och om I finnen de förslag lämpliga, som nämnde pater å mina vägnar skall göra Eder. Jag kommer alltid att bliva Eder mycket tacksam, om I förskaffen mig den tillfredsställelse, jag begär av Eder, och jag skall icke försumma att vid de tillfällen, som komma att yppa sig för mig, visa Eder min sanna erkänsla. Eder tillgivna

Christina»¹.

Macedo utvecklade närmare muntligen för jesuiterordens general Christinas begäran och orsakerna till denna: »den svenska drottningen begärde, att två lärda, italienska patres av jesuiterorden skulle sändas till henne för att konferera med henne i religiösa frågor; hon önskade omfatta den katolska läran och göra stora gärningar i Guds tjänst, när hon i sitt inre vore övertygad om sanningen»².

Christinas direkta hänvändelse till jesuiterordens general är ett av de märkligare steg en svensk monark tagit. Den kom som en överraskning. Efter samråd med den påvliga statssekreteraren, kardinal Fabio Chigi, senare påven Alexander VII, besvarade generalen den i ett brev till Christina av den 4 november 1651. Han lovade att med all möjlig skyndsamhet och omsorg utföra allt vad hon begärde; han var sys-

¹ Christina till Francesco Piccolomini. Odat. Boero, Conversioni alla fede cattolica di Christina, regina di Svezia, di Carlo II, re d'Inghilterra, et di Federico Augusto, duca ed elettore di Sassonia 19. Modena 1874.

² Gosvin Nickel till G. G. Claveronio. Rom ¹¹/₁₁ 1651. Boero, a. a. 22.

selsatt med att utvälja de lämpligaste patres¹. Valet föll på Francesco Malines, professor i teologi i Turin, och Paolo Casati, professor i matematik och teologi vid Collegio Romano i Rom. Klädda som resande lekmän och under namnen D. Lucio Bonanni och D. Bonifacio Ponginibbio skulle de oförtövat begiva sig till Stockholm. De fingo kreditivbrev till Christina av jesuiterordens general. Alla tänkbara försiktighetsmått vidtogos för att för världen fördölja deras förhåvanden².

Den 20 november undertecknade Gosvin Nickel instruktionen för de båda jesuitfäderna. Ändamålet med deras beskickning, heter det i denna, var att utbreda den katolska religionen och främst att omvända den person, som tillkallat dem. Beskickningen var hemlig. Christina kallas i instruktionen Signor Teofilo, ett namn, som även skulle användas i all brevväxling; i jesuitfäderna inpräntas att icke för någon yppa varken vilka de voro eller i vad syfte de kommo. De skulle därigenom utsätta både sig själva och Signor Teofilo för fara. Med en klarhet som icke lämnar något övrigt att önska, inskräptes dessutom främst hos de båda jesuitfäderna deras beskicknings natur och art. Denna var rent andlig. Jesuitfäderna skulle ha i minne storheten av det verk, som Gud anförtrott dem såsom sina medhjälpare och arbetare vid evangeliets utbredande; med orubblig ödmjukhet, flitig bön och ständig späkning skulle de söka bliva lämpliga verktyg för att befordra hans ära. De viktigaste medlen för att vinna beskickningens ändamål borde vara: ett fullständigt uppgivande av sig själva, då människan, som är stoft och aska, av sig själv icke förmår göra något gott; en fast förtröstan på Guds godhet, som låter allt uppväxa ur intet och ofta utser de svaga för att förödmjuka de starka. I allt skulle de båda fäderna hålla fullständig endräkt och sämja sinsemellan och alltid besjålas av ömsesidig kärlek. De skulle vakta sig för att med den världsliga

¹ Gosvin Nickel till Christina. Rom ⁴/₁₁ 1651. Boero, a. a. 20.

² Gosvin Nickel till Giovanni Guglielmo Claveronio. Rom ¹¹/₁₁ 1651; densamme till Francesco Malines. Rom ¹¹/₁₁ 1651. Boero, a. a. 22, 25.

dräkten lägga sig till med någon världslig frihet, utan eniga i Gud söka leva som om de vore i sitt kollegium; sin tid skulle de, så mycket de kunde, använda till bön och betraktelse och till prövning av sina samveten; de skulle noggrant iakttaga hela ordensregeln i den mån ort och tid tillåto det. Genom gott exempel i sitt leverne skulle de söka förmå sin nästa till att älska dygden; och om de någonsin råkade i diskussion med heretici, skulle de icke glömma religiös blygsamhet och alltid undvika buller och gräl. Världsliga förehavanden och ännu mycket mer politiska skulle de båda jesuitfäderna däremot helt och hållet avhålla sig från, väl vetande hur främmande dylika vore för deras orden. De fingo icke under några förhållanden låta förleda sig till dylika utan under aktgivande på sig själva och sin katekisation endast och allenast inskränka sig till sin andliga uppgift. I Stockholm skulle de i övrigt bemöda sig om att foga sig efter Signor Teofilos vilja och skaplynne och icke utan hans samtycke inlåta sig på andra omvändelser. De båda jesuitfäderna erhöilo ytterligare ett råd. »Det berättas», heter det i deras instruktion, »att Signor Teofilo är mycket intresserad av att studera grekisk litteratur och antik filosofi. Det vore därför mycket bra, om de båda fäderna under resan drevo studier i grekiska och grekisk litteratur. Dessutom böra de ha de viktigaste teologiska kontroverserna aktuella, då diskussionen sannolikt kommer att röra sig om dessa»¹.

Instruktioner för en beskickning, vars uppgift är att omvända en person, kunna skrivas på många och skiftande sätt. Instruktionerna avse alltid att anvisa den rätta och säkraste vägen att vinna målet. De måste därför utformas individuellt och med hänsyn till den person, som skall omvändas. Gosvin Nickel har skrivit sin instruktion för de båda jesuitfäder, som Christina tillkallat, med utgångspunkt från den kännedom han ägde och väl främst fått av pater Macedo om Christina. Instruktionen visar, att jesuiteror-

¹ Instruzione ai due Padri da mandarsi nella Svezia. Boero a. a. 28.

dens general uppfattat Christina som en djupt religiös människa med höga tankar om den katolska kyrkan och dess män. De båda jesuitfäderna ha fått i uppdrag att uppträda och handla på ett sätt, som motsvarat Christinas religiösa ideal och hennes förväntningar av den katolska kyrkans män. Syftet har varit, att Christina i de båda jesuitfäderna liksom tidigare i Descartes skulle möta den katolska religionen i dess ädlaste form.

En dag i början av mars 1652 kommo två resande italienska adelsmän till Stockholm. De hade haft resällskap i Danmark med riksrådet Schering Rosenhane. Till Stockholm kommo de i sällskap med riksstallmästaren, general Wachtmeister. Christina hörde tillfälligtvis denne senare tala om de båda italienarna. »Är det musikanter?» frågade hon. »Nej, det är två adelsmän, som resa för att se landet», svarade Wachtmeister. Christina misstänkte, att det kunde vara jesuiterna, och förklarade, att hon för allt i världen ville göra dessa adelsmäns bekantskap. De tillsades att följande dag begiva sig till slottet. De mottogos här av drottningen i hela hovets närvaro. Men i ett obehövt ögonblick frågade drottningen Casati med låg röst: »kanske haven I något brev till mig?» Casati svarade utan att vända sig: »ja». Drottningen lät sin kammartjänare Johan Holm hämta brevet och mottog redan följande dag de båda jesuiterna i audiens i »Fyrkanten». På fintligt sätt visste hon att bliva ensam med dem. Ingen i Stockholm anade, att de två italienarna icke voro två vanliga, resande italienska adelsmän. Christina sade en gång helt kallblodigt till Schering Rosenhane: hon visste icke, vad hon skulle tänka om dessa två italienare. Han svarade: av dem vore intet att frukta; det var utmärkta och älskvärda människor¹.

¹ Casati's berättelse hos Ranke, Die römischen Päpste III, Analecten 131. — Under slutet av 1651 och början av 1652 ha även andra jesuiter uppehållit sig i Stockholm, bland dem Gottfried Franken. Rebolledo till Don Pedro di Castro, Köpenhamn 30/3 1656. Rebolledo, Ocios 398. Antwerpen 1660; Arckenholtz, Mémoires de Christine I, 465; jfr. Gigas, Grev Bernhardino de Rebolledo 191. Dessa jesuiter ha emellertid hållits utanför frågan om

Malines och Casati ha själva skildrat sin beskickning hos Christina. »Vi häpnade», berättar Malines, »då vi mötte en furstinna på 25 år, så fullständigt fri från mänsklig storhets fåfängligheter och med så riktig uppskattning av allt till dess rätta värde, att hon syntes uppfödd med själva märgen av moralfilosofien.» Jesuitfäderna märkte Christinas fullkomliga böjelse för katolicismen, fastän hon till en början sökte fördölja den. I samtalen med Christina sökte de först följa den vanliga ordningen i sin katekes. Men Christina underställde dem helt andra frågor: om det fanns någon skillnad på gott och ont eller allt komme an på en handling nytta eller skada; om det fanns en försyn; om människans själ verkligen var odödlig; om det icke var rådligast, att i det yttre följa sitt lands religion och i övrigt leva efter förnuftets lagar; om man borde åkalla och dyrka helgon, bilder och relikier. Man kretsade i samtalen ständigt kring satsen, att det måste finnas en religion i världen, som var sann. »Vår huvudsträvan var att bevisa», säger Casati, »att vår heliga tros läror voro höjda över förnuftet, men ingalunda stredo mot förnuftet». »Drottningen», fortsätter han,

Christinas omvändelse och på order av jesuiterordens general 1652 avlägsnats från Stockholm. Gosvin Nickel till Christina. Dalla consueta abitatione ^{13/7} 1652. Boero, a. a. 42. — År 1651 har även den franske biskopen Godeau i ett brev till Christina uttalat en önskan om hennes omvändelse till katolicismen. Christina svarade honom den 28 oktober 1651: »Les vœux, que vous faites pour ma conversion à la créance que vous enseignée, n'ont pas fait les mêmes impressions dans mon âme. Je ne puis consentir, que vous desiriez et que vous espériez une chose qui ne peut arriver. La principale application de mon esprit a toujours été dans la recherche de la vérité, et je ne pourrais changer sans m'éloigner du but, que je me suis toujours proposé. Il y a longtemps que je suis persuadée que les choses que je crois, sont celles que l'on doit croire. Ce seroit plutôt à moi à souhaïter que parmi tant de belles lumières dont votre âme est éclairée, vous eussiez encore celles que j'ai sur cette matière». Arckenholtz, Mémoires de Christine I, 215. Man har stundom tillmätt dessa Christinas ord en större räckvidd än de äga. Hennes brev till Godeau kunde väntas bli offentliggjort, och Christinas ord avse uppenbarligen att dementera de rykten om hennes katolska sympatier, som vid denna tid började gå i Europa och som synas ha framkallat Godeau's brev.

»fattade med skarpsinne hela tyngden av vår argumentering, annars hade vi behövt använda lång tid»¹.

Christina yppade snart nog utan omsvep sitt beslut för de båda jesuitfäderna. Redan vid mitten av maj 1652 lämnade Casati Stockholm. Han reste till Rom. Christina hade beslutat övergå till katolicismen.

VI.

Christinas övergång till katolicismen är icke ett verk av katolska präster och jesuiter, långt mindre en plötsligt påkommen nyck av en religiöst indifferent kvinna.

Vad som skett hade börjat redan med barnets naiva opposition. Denna hade utvecklats till en häftig reaktion mot det protestantiska trostväg, som omgav henne. Under tvivlet om vilken av de kristna religionsformerna, som var den sanna, hade hon skapat sig en egen. Från denna till katolicismen hade Christina, så mycket intryck utifrån kunnat bidra, förts av Chanut och Descartes, tänkarna på katolsk grund. Hon har själv tagit initiativet till förbindelsen med Rom, själv tillkallat jesuitfäderna och samtidigt uttalat sin önskan att övergå till katolicismen. Jesuitfäderna med sin fina slutledningskonst, kanske starkare än hennes egen, ha möjligen tillagt några felande länkar i kedjan. De ha slagit kedjan fastare samman.

Sveriges drottning hade fallit ifrån den evangeliska till den papistiska läran. Vad sade Sveriges lag?

Artikel 10 i 1617 års religionsstadga gällde realiter ännu på 1650-talet. Den återspeglade det svenska folkets rättsåskådning. Artikeln stadgade: »Var ock någon härtill eller efter denna dag, han vare av vad stånd han vill, faller ifrån vår rätta kristliga tro och evangelii lära, som nu genom Guds nåd lyser i vårt kära fädernesland, till den papistiska läran, han skall aldrig hava varken boning eller hemvist, ej

¹ Malines' och Casati's berättelser i Archivio della Soc. Rom di storia patria 33, 255 och Ranke, Die römischen Päpste III, 92, Analecten 131; brev från jesuiterordens general till Christina och jesuitfäderna hos Boero, a. a. 34.

heller njuta något arv, rätt eller rättighet inom Sveriges gränser, utan aktas och hållas uti all arv och annan rättighet lika vid en död och vara biltog över allt Sverige»¹.

Christina var enligt Sveriges lag utan fosterland. Hon tog konsekvensen av sin religiösa övertygelse.

I april 1650 skrev Chanut i en depesch till Paris: man kan till och med tänka sig om Christina, att det någon gång fallit i hennes tankar att helt överlämna regeringen till Karl Gustaf². Dessa Chanuts ord äro det första vittnesbördet om att Christina hyst tankar på en tronavsägelse³. Den tidpunkt, då de skrevos, faller omedelbart efter den, då Chanut själv och Descartes upplyst Christina om den katolska läran och givit henne den första klarheten om dess sanning.

Tanken på tronavsägelsen mognade hos Christina samtidigt med tanken på trosförändringen. I kamp mot den svenska högadelns aristokratiska, som Christina själv menade, republikanska tendenser hade hon 1649 genomdrivit, att Karl Gustaf på vissa villkor erkändes som tronföljare, för den händelse hon avlede utan livsarvingar. I september 1650 gick Christina längre. Hon genomdrev, att Karl Gustaf och hans äkta manliga bröstavingar erkändes för Sveriges arvfurstar. Ett år senare var Christinas beslut fattat. Den 2 augusti 1651 hade Christina givit pater Macedo uppdraget att begiva sig till Rom och till jesuiterordens general framföra hennes önskan att omfatta den katolska läran. Fem dagar senare

¹ Stiernman, Alla riksdagars och mötens beslut I, 711.

² Chanut till Mazarin. Stockholm 2³/₄ 1650. Mss. français 17966. Bibliothèque nationale. Paris.

³ Vid olika tillfällen har Christina själv uppgivit, att hennes tanke på att avsäga sig kronan skulle förskriva sig från något tidigare tid. Vid tronavsägelsen 1651 uppgav hon, att hon gått med tankar på tronavsägelse i fem eller sex år. Svenska riksrådets protokoll 1651, 83. I brev till Chanut 1654 uppgav hon, att hon tänkt på sin tronavsägelse i åtta år. Mémoires de Chanut III 306. På samma sätt har Christina vid andra tillfällen förlagt sin övergång till katolicismen till 1648. Pufendorf, De rebus gestis Friderici Wilhelmi I; V, cap. 26. Arckenholtz, Mémoires de Christine III, 209. Ingen av dessa uppgifter äger något vitsord. De ha delvis uppenbarligen tillkommit för att förvilla världen.

förklarade drottningen i det svenska riksrådet, att det var hennes bestämda beslut att avsäga sig kronan. Som de förnämsta skälen angav hon rikets bästa: att det till härskare fick »en karl och en capiten därhos», som i krig kunde sätta sig till häst och fäkta till dess försvar, därtill en kvinnsperson är incapabel; vidare arvfurstens, Karl Gustafs, tryggande i regementet och sin egen längtan efter ett lugnt liv. Därjämte funnos också andra skäl. Men dessa, heter det i riksrådsprotokollet, »sade H. Kongl. M:t sig ännu intet kunna rikens råd upptäcka»¹. För Axel Oxenstierna och riksrådet var drottningens beslut en fullständig överraskning, något oförståeligt. De inlade den kraftigaste gensaga och förmådde i ögonblicket genom bevekande och allvarliga föreställningar Christina att återkalla sin avsägelse.

Under trycket från Axel Oxenstierna och riksrådet synes Christina under någon tid ha tvekat. Hon har möjligen tänkt sig att behålla kronan och endast i hemlighet leva som katolik. Hon frågade de båda jesuitfäderna, Malines och Casati, om påven icke kunde giva henne tillstånd, att en gång om året taga nattvarden efter lutersk ritus. »Vi svarade: nej», berättar Casati. »Då, sade Christina, gives ingen hjälp, det är nödvändigt, att jag avsäger mig kronan»².

I tre år 1651—1654 styrdes det protestantiska Sverige i religionskrigens tidevarv av en katolsk drottning. Situationen var så utomordentlig som gärna möjligt. En upptäckt av Christinas katolicism och förbindelser med Rom skulle kunnat få oöverskådbara konsekvenser. Men ingen svensk man kände under dessa tre år, att Sveriges drottning var katolik och stod i ständig diplomatisk förbindelse med Rom.

Med en diplomatisk skicklighet och en kall förställningskonst utan like förberedde Christina själv i hemlighet och med hjälp endast av några utländska förtrogna sin tronavsägelse och sitt mottagande i den katolska världen. 1654 var allt färdigt. Sveriges 27-åriga drottning genomtvingade mot riks-

¹ Svenska riksrådets protokoll 1651: 82.

² Ranke, Die römischen Päpste III, 93; Pallavicino, Vita di Alessandro VII, 1, 348.

råd och riksdag sin tronavsägelse. Det talades om mångt och mycket, om Karl Gustaf och säkrandet av arvriket, om Christinas kärlek till vetenskap och konst och hennes längtan efter ett liv i deras tjänst. Christina talade själv mest. Och hon vann, vad hon åsyftade. Ingen i Sverige visste orsaken till att hon avsåg sig Sveriges krona. »Rätta orsaken till detta», sade Christina i riksrådet den 15 februari 1654, »skulle med tiden bli uppenbar nog; men Gud vet rätta grunden därtill». Riksdrotsen Per Brahe inlade sin gensaga mot Christinas tronavsägelse. Christina svarade: »Om riksråden visste hennes skäl, dem hon alldeles förteg, skulle de icke tycka det vara så underligt»¹.

Christina hade vid sin övergång till katolicismen ställts inför frågorna: Skulle hon böja sig under Sveriges lag och offra sin religiösa övertygelse för dess bud? Eller skulle hon hävda sin personliga övertygelse och för den offra sin ställning som Sveriges drottning? Frågorna krävde oblidkeligt ett avgörande. Efter långa, tvekande överväganden och förberedelser hade avgörandet fallit. Christina hade offrat sin ställning som drottning över ett av Europas mäktigaste riken.

Den närmaste samtiden visste intet om de innersta orsakerna till Christinas tronavsägelse. Den stod överraskad och spörjande. Den förlorade sig i allehanda gissningar och allmänna raisonnement. Christinas handling fann många entusiastiska beundrare, men också många belackare. Eftervärlden ville i religiös fanatism ofta intet veta. Den upprepade länge endast samtidens gissningar och raisonnement och har alltid funnit Christinas handling mer eller mindre oförståelig. Samtidigt ställde eftervärlden Christina inför historiens domstol. Målet gällde, om Christina handlat rätt eller orätt. Historiekrivarna dömde och fördömde. Christina lovprisades; Christina smädades. Målet kan aldrig avgöras. Men ett är säkert. Det mål, som man rest mot Christina, faller utanför vetenskapens ramar. För historisk vetenskap gäller frågan icke, om

¹ Per Brahes tänkebok 83, 85. Stockholm 1806.

Christina handlat rätt eller orätt. Den frågan tillhör moralisterna. Och från sina skiftande principer komma dessa att i alla tider fälla skiftande domar. Frågan för historisk vetenskap är endast att söka klarlägga de faktorer, som ytterst bestämt Christina själv, när hon löste konflikten mellan sin personliga religiösa övertygelse och sin ställning som Sveriges drottning. Svaret på denna fråga torde främst vara att söka med ledning av Christinas uppfattning om vad som var det högsta goda och därmed också det ärorikaste i detta livet.

Det 17. århundradets moraliska föreställningsvärld behärskades av »la vertu»begreppet. Christina levde och andades i dess atmosfär. Chanut talar ofta därom. I sitt porträtt av drottningen från 1648 säger han: »Näst efter gudsfruktan har Christina ingen känsla, som behärskar henne mera än 'l'amour incroyable d'une haute vertu'. I den finner hon sin glädje och sina nöjen, och hon lever i tankarna på de medel, genom vilka hon skall uppnå den». Enligt Chanuts uppfattning skilde Christina emellertid icke härifrån helt och hållet »le desir de la gloire»; efter vad han trodde, strävade hon efter »la vertu accompagnée de l'honneur qui la suit». »C'est, Monseigneur», fortsätter Chanut, »une chose rare de l'entendre quelque fois parler avec ardeur à la stoïcisme de cette eminence de la vertu qui fait nostre souverain bonheur en cette vie. Elle est merveilleusement forte sur ce sujet, et quand elle en parle avec des personnes, qui luy sont familiares, et qu'elle entre sur l'estime veritable que l'on doit faire des choses humaines¹: c'est un plaisir extreme de luy voir mettre sa Couronne sous les pieds² et publier que la vertu est l'unique bien où tous les hommes doivent s'attacher indispensablement sans tirer avantage de leur conditions»³.

¹ Elle n'en a jamais fait grand cas. Christinas egenhändiga randanmärkning i Mémoires de Chanut. Martin Weibull, Om Mémoires de Chanut i svensk Historisk tidskrift 1887, 70.

² Ausi faite elle gloire d'avoir mis sous ses pies ce que le reste [des] rois porte sur leurs testes. Christinas egenhändiga randanmärkning. Martin Weibull, a. a. 70.

³ Ce sont ses veritables sentiments. Christinas egenhändiga randanmärkning. Martin Weibull, a. a. 70.

Att leva för »la vertu» — för det som hon ansåg vara det rätta, det fullkomliga — har redan 1648 varit en tanke, för vilken Christina entusiasmerat sig. Descartes och Chanut ha kanske ingivit, i varje fall stärkt henne i uppfattningen, att detta var det högsta goda i livet. När Chanut berättade om Descartes' personlighet och liv och Christina läste hans brev, utbrast hon en gång: »Jag föredrager den lycka, som monsieur Descartes njuter, framför alla jordens kronor». Chanut har nedskrivit dessa Christinas ord; han erkänner, att han själv hade samma mening. »Utan att ljuga», säger han, »motsade jag i mitt hjärta icke drottningen; en dag i lugn och meditation är mera värd än de år, som vi leva i denna vardagslivets virvel av visiter och skrivelser, som tråka ut oss»¹. I sitt brev till Christina om det högsta goda har Descartes inskräpvt samma livssyn. Det kroppsligt och timligt goda avhänger på intet sätt av oss själva, utvecklade han här för den unga drottningen: det andligt goda beror åter helt på att känna och vilja det goda. Men kunskapen om det goda överstiger ofta våra krafter och det återstår sålunda endast viljan, över vilken vi helt kunna råda. »Toutes les vertus» bestå därför i en fast och orubblig beslutsamhet att i allo fullt och helt göra det man ansåg vara det rätta och att använda alla sina själskrafter på att lära känna vad som är detta rätta. Endast detta förtjänade enligt Descartes' mening beröm och ära; endast detta medförde beständigt den stora och varaktiga tillfredsställelsen i livet. Håri bestode det högsta goda. Descartes tillade, att man ofta skänkte annat timligt gott heder och beröm, »men då jag är förvissad om, att Eders Majestät sätter större värde på sin 'vertu' än på sin krona, drar jag mig icke för att här säga, att efter min mening finnes det ingenting

¹ Chanut till M. de Saint-Romain. Stockholm 11/5 1647. Œuvres de Descartes p. p. Adam et Tannery XII, 522. I brev av samma dag till Descartes återger Chanut Christinas yttrande med orden: Monsieur Descartes, comme je le vois en cette lettre, et comme vous me le depeignez, est le plus heureux de tous les hommes, et sa condition me semble digne d'envie. Œuvres de Descartes X, 619.

utom denna 'vertu', som man har rätt och skäl att be-
römma»¹.

Descartes säger, att han vågade hoppas, att dessa hans tankar om det högsta goda icke skulle bliva utan frukt; han tyckte sig av erfarenhet ha funnit, att övervägandet av dessa tankar stärkte själen i utövandet av »la vertu» och mera än någonting annat i världen tjänade till att göra människorna lyckliga². Descartes' förhoppning gick i uppfyllelse. Hans ord om »la vertu» och om värdet av denna och en konungakrona ha liksom många andra hans ord etsat sig djupt in i Christina. »Le mérite vaut mieux que les trônes», skrev hon på ålderdomen korthugget i sina »Pensées». Och orden ha i hennes ungdom burit frukt. »La vertu», icke konungakronan, var för Christina det högsta goda. Hon följde »dygdens» väg. Hon offrade sin konungakrona.

Med den uppfattning om det högsta goda, som Christina ägde, blev tronavsägelsen för henne en plikt mot sig själv. Och plikten mot sig själv kom att för Christina sammanfalla med plikten mot det allmänna, mot fäderneslandet.

Christina var uppfostrad till regerande drottning av Axel Oxenstierna. Hon hade av honom lärt en konungs ansvar och plikter. »Drottningen känner kronans ansvar», säger Chanut i sitt porträtt av Christina; »att väl fylla sin uppgift är för henne det första steget på vägen mot la vertu»³. Även Descartes har i ett av de brev, som han sänt Christina, inpräglat som en nyttig sanning, att man alltid, om ock med måtta, hade att föredraga det allmännas och fäderneslandets intressen framför sina egna personliga. Om en människa hänförde allt till sig själv, utvecklade Descartes, skulle hon icke draga sig för att tillfoga andra männi-

¹ Descartes till Christina. Egmond 20/11 1647. Œuvres de Descartes p. p. Adam et Tannery V, 81.

² Descartes till Chanut. Egmond 21/11 1648. Œuvres de Descartes V, 130.

³ Martin Weibull, Om Mémoires de Chanut i svensk Historisk tidskrift 1887, 70.

skor stor skada, när hon därav trodde sig vinna någon liten fördel; men om en människa betraktade sig som del av det hela, fann hon ett nöje i att göra gott mot hela världen och fruktade icke ens att sätta sitt liv på spel för att tjäna andra. Här, framhöll Descartes, var källan och grunden för alla heroiska handlingar ¹.

Chanuts ord, att Christina kände kronans ansvar äro sanna. Man har menat, att Christina brast i åtskilligt som regerande drottning. Men hon brast aldrig i ansvarskänsla. I en rad av år hade hon med aldrig svikande energi sökt fylla och fyllt sin uppgift som regerande drottning. Den religiösa krisen kom. Christina blev övertygad katolik. I denna situation stod det klart för henne, att hon icke längre var i stånd att fylla sin uppgift som drottning av Sverige, protestantismens huvudland i Europa. Att under dessa nya förhållanden bevara kronan kom för Christina att te sig uteslutande som ett rent personligt intresse. Och utan tvivel var detta — att bevara kronan — verkligen ett eminent personligt intresse för Christina. Intet yttre hindrade henne. Riksråd och folk sökte tvinga henne. Men Christina nedlade trots detta kronan. Hon brast i en konungs ansvarskänsla mot sitt land, har man menat. Christina själv kände annorlunda. Hon kände en konungs ansvar. Hon handlade i övertygelsen, att det var hennes plikt att för det allmänna, för fäderneslandet offra sin egen personliga fördel. Tronavsägelsen var för Christina en heroisk handling.

I hela sitt liv hävdade Christina själv, att hon offrat allt för fäderneslandet, föredragit dess räddning framför allt annat, när hon, katoliken, av sagt sig Sveriges krona. I hennes föreställning var detta en den ärorikaste handling. Men Christina såg illusionslöst på människorna och världen. I skarpt formulerade ord ² har hon vid tiden för sin övergång till katolicismen givit uttryck åt, att hon var fullt med-

¹ Descartes till prinsessan Elisabeth. Egmond 16/9 1645. Œuvres de Descartes p. p. Adam et Tannery IV, 293.

² Christina till Fredrik av Hessen. Stockholm mars 1652. Arckenholtz, Mémoires de Christine I, 217.

veten om det hat, som följer en konvertit från hans gamla trosförvanter och om det förakt, med vilket han mottages av sina nya trosförvanter. Hon var även övertygad om att endast få skulle döma gynnsamt om hennes tronavsägelse. Få — hon sade själv, endast Chanut och en annan hennes vän — kände hennes skäl. Hon var beredd på att hennes tronavsägelse och övergång till katolicismen skulle ogillas; hon själv smädeskrivas.

Christina dömde rätt. Väl ingen svensk — i varje fall ingen svensk kvinna — har någonsin av samtid och eftervärld smädats och smutskastats så ofta och så infamt som Christina. Christina själv skänkte smädarna sitt förakt. Sin uppfattning gav hon i orden: »Människorna kunna aldrig beundra, aldrig gilla en handling, som de själva äro oförmögna att utföra».

Curt Weibull.